

Compatibilitatea masurilor pentru siguranța cibernetică a sistemului 5G cu libertatea comerțului

I. Context

În aplicarea art. 14 și 15 din Recomandarea Comisiei Europene 2019/534 din data de 26 martie 2019, la începutul anului 2020, Grupul de cooperare NIS¹ a publicat un set de măsuri pentru siguranța cibernetică în contextul implementării sistemului 5G (denumit *5G Network EU Toolbox Risk Mitigating Measures*), propunând-se luarea unor măsuri tehnice și strategice de către statele membre ale Uniunii Europene².

Recomandarea Comisiei Europene 2019/534 arată ca scopul său nu este acela „de a limita competența statelor de a exclude prestatorii sau furnizorii de pe piețele lor din motive de securitate națională” (Recomandarea 29). Dimpotrivă, măsurile recomandate includ o evaluare a profilului de risc al furnizorilor și aplicarea restricțiilor pentru cei considerați ca având un risc ridicat pentru activele esențiale, restricții care merg până la excluderea acestora din anumite proiecte.

În acest context, în data de 17 mai 2019, în cadrul Comitetului Accesului pe Piețe³ China a susținut ca măsura interzicerii de către Australia a două companii chinezești din procedura de construire a rețelelor este contrară Acordului General de Tarife și Comerț („GATT”). Australia a considerat că măsura este justificată de excepția de securitate prevăzută în această convenție.

În cuprinsul prezentului articol ne propunem să analizăm în ce măsură excluderea unui prestator sau a unui furnizor din domeniul IT și de comunicații poate fi apreciată ca justificată în raport de obligațiile asumate de state prin GATT și Acordul General privind Comerțul cu Servicii („GATS”) sau, dimpotrivă, ar putea fi justificată de (a) *excepția de securitate* sau de (b) *excepțiile generale* prevăzute de aceste acorduri.

II. Posibile încălcări ale GATT și GATS

Acordurile GATT și GATS impun ca statele părți să acorde celorlalți membri tratamentul națiunii celei mai favorizate⁴⁻⁵, inclusiv în ceea ce privește accesul pe piața unui membru⁶, să se abțină de la luarea unor măsuri care să protejeze producția internă⁷ sau de la instituirea unor contingente sau a unor limitări cantitative pentru anumite produse în mod discriminatoriu⁸.

Astfel, interzicerea totala sau parțiala a comercializării produselor și serviciilor unui alt stat membru poate fi apreciată de către statul vamat drept o încălcare a convențiilor GATT și GATS, în funcție de modalitatea concretă și motivele pentru care o această măsură ar fi aplicată.

Deși statele pot deroga de la obligațiile prevăzute de cele două convenții invocând excepțiile generale (art. XX) sau excepția de securitate (art. XXI) – a căror incidență trebuie demonstrată - trebuie să justifice că măsurile de restrângere sunt necesare pentru apărarea securității naționale⁹ sau, eventual, pentru protejarea ordinii și/sau a moralei publice – dacă ar fi să ne raportăm la acea excepție generală care ar putea fi antamată în ipoteza pe care o avem în vedere¹⁰.

III. Excepția de securitate

Până de curând, excepția de securitate nu a constituit un temei de excludere sau limitare a comerțului de bunuri și servicii pentru statele membre la aceste acorduri. Deși în cadrul Organizației Mondiale a Comerțului („OMC”) exista un mecanism de soluționare a diferendelor, aceasta problema nu a făcut obiectul unei analize a unui panel¹¹ până în anul 2019, cu ocazia soluționării cauzei *Russia — Traffic in Transit*¹².

Aceasta, deoarece, în accepțiunea acestor acorduri, excepția are o sferă destul de restrânsă de aplicare. Potrivit art. XIX GATT și art. XV bis GATS posibilitatea statelor de a impune măsuri comerciale restrictive, în temeiul excepției de securitate, este condiționată de necesitatea protejării intereselor esențiale de securitate în anumite domenii, respectiv:

- o cu privire la materiale fisionabile și derivate ale acestora;
- o cu privire la traficul de arme, muniție sau bunuri și traficul materialelor necesare pentru nevoile militare;

Totodată, excepția de securitate acopera măsurile luate în timp de război sau în timpul unor urgențe în relațiile internaționale.

Cu toate acestea, în contextul relațiilor comerciale internaționale actuale, excepția de securitate a dobândit o importanță sporită, fiind invocată în numeroase dispute aflate pe rolul panelului constituit în cadrul Organismului de Soluționare a Diferendelor (Dispute Settlement Body). Astfel, spre exemplu, un nou raport este așteptat în toamna acestui an în cauza *US — Steel and Aluminium Products (EU)*¹³, unde excepția de securitate a fost invocată de către Statele Unite ale Americii pentru a justifica impunerea unor tarife pentru importurile de aluminiu și de oțel.

Până la acel moment, au existat poziții diferite exprimate în doctrina cu privire la posibilitatea unui panel constituit în baza regulilor din cadrul OMC de a analiza îndeplinirea condițiilor pentru invocarea excepției de securitate.

Astfel, o parte a doctrinei și a practicii statelor membre a OMC¹⁴ a considerat că aceasta reprezintă o clauză „*self-judging*” care permite statelor să aprecieze în mod unilateral îndeplinirea condițiilor de invocare, lipsind de competența panelul în această privință.

Pe de altă parte, s-a arătat¹⁵ că în Acordul pentru Rezolvarea Disputelor GATT 1994 nu a fost stabilită nicio excepție sau limitare cu privire la competența panelului în privința analizării condițiilor pentru invocarea excepției de securitate. Autorii citați¹⁶ argumentează că această soluție este impusă și de principiile Kompetenz-Kompetenz și *nemo iudex in sua causa* (nimeni nu poate fi judecătorul propriei cauze).

Cea de-a doua tendință a fost cea adoptată și de către panelul în cauză la care ne-am referit mai sus, *Russia — Traffic in Transit*¹⁷. Astfel, soluția confirmă că autonomia statelor de apreciere în stabilirea intereselor esențiale de securitate este limitată de cele 3 situații prevăzute de art. XXI (b) din GATT.

Astfel, din interpretarea articolului XXI, în acord cu art. 31 (1) din Convenția de la Viena cu privire la dreptul tratelor din 1969, s-a reținut astfel:

- Condiția ca o măsură să fie necesară pentru protejarea intereselor esențiale de securitate trebuie fundamentată pe una dintre cele 3 situații prevăzute de art. XXI (b)¹⁸.
- Membrii au o anumită marjă de apreciere în stabilirea intereselor esențiale de securitate, însă această marjă de apreciere este limitată de cele 3 situații prevăzute de art. XXI (b)¹⁹.
- Existența uneia dintre situațiile prevăzute de subsecțiunile art. XXI (b) este de competența panelului investit cu soluționarea diferendului²⁰.
- Statele membre determină ceea ce reprezintă un interes esențial de securitate, însă este necesar ca această apreciere să fie fundamentată obiectiv de existența uneia dintre situațiile prevăzute de subsecțiunile art. XXI (b)²¹⁻²².

Din analizarea reglementării excepției de securitate, în lumina deciziei panelului *Russia — Traffic in Transit*, reiese că pentru invocarea excepției de securitate trebuie (i) ca măsura să fie necesară pentru protejarea intereselor esențiale de securitate, care (ii) să fie fundamentate în mod obiectiv, pe una dintre cele 3 situații prevăzute de art. XXI (b).

În contextul enunțării condițiilor pentru invocarea excepției de securitate este important de menționat că, din decizia panelului mai sus menționată, reiese, însă, că odată justificată măsura pe una dintre cele 3 situații prevăzute de art. XXI (b), proporționalitatea măsurii cu scopul urmărit ar rămâne în sfera de competență exclusivă a statului. Această concluzie a rezultat din interpretarea istorico-teleologică a dispozițiilor tratatului GATT²³.

Totodată, deși reglementarea art. XXI din GATT și a art. XIV bis din GATS sunt similare, trebuie observat că art. 2 al art. XVI bis din GATS, impune, în plus, informarea Consiliului pentru Comerțul de Servicii despre luarea acestei măsuri și despre durata acesteia.

Pornind de la aspectele analizate mai sus, ne întrebăm în ce măsură statele ar putea justifica, în temeiul excepției de securitate, interzicerea anumitor produse și servicii pentru construirea rețelelor 5G?

Din perspectiva existenței unui interes esențial de securitate, în raportul panelului²⁴, această noțiune a fost definită ca reprezentând „*acele interese care se referă la funcțiile care țin de chintesența statului, și anume protecția teritoriului și a populației de amenințări externe, apararea ordinii de drept și a ordinii publice în plan intern*”²⁵.

Astfel, s-ar putea aprecia, cu suficient temei, ca statele nu ar putea extinde noțiunea de interes esențial de securitate și pentru a satisface unele interese economice sau justificat de respectarea unor alte convenții internaționale. Respectarea acestei reguli ar fi suficientă pentru a evita unele abuzuri.

Raportat la tehnologia 5G, Potrivit din considerentelor 2-4 ale Recomandării 2019/534 a Comisiei Europene, s-ar putea deduce că importanța securității cibernetice este justificată de prevenirea efectelor pe care atacurile cibernetice le-ar avea asupra „*unor funcții vitale ale societății și economiei – de exemplu, sistemele energetice, de transport, bancare și medicale, precum și sistemele de control industrial. Organizarea proceselor democratice, cum ar fi alegerile, se vor baza tot mai mult pe infrastructura digitală și pe rețelele 5G.*”.

Calificarea securității cibernetice ca un interes esențial de securitate a fost anterior analizată în doctrină²⁶, argumentându-se inclusiv ca folosirea ilicită a spațiului cibernetic ar putea periclita activitățile de siguranță națională. Cu toate acestea, se argumentează în lucrarea citată ca standardul interesului esențial de securitate, presupune, pe lângă afirmarea acestui interes, un probatoriu minim care să justifice aprecierea acestuia drept esențial²⁷.

Astfel, se reliefează importanța existenței unor dovezi pentru a se constata afectarea unui interes esențial de securitate. Dovezile ar trebui să privească atât faptul că spațiul cibernetic ar putea periclita activitățile de siguranță națională cât și faptul că acesta s-ar folosi ilicit de către chiar cei care îi asigură funcționarea sau implementarea.

Protejarea funcțiilor vitale descrise mai sus ar putea, așadar, servi drept justificare a existenței unui interes esențial de securitate, în măsura în care s-ar dovedi că prin afectarea acestor funcții vitale ar putea exista un impact și asupra capacității statului de a-și proteja teritoriul și populația. În egala măsură, interesul esențial de securitate ar putea fi justificat și de necesitatea protejării datelor personale a populației.

Desigur, reamintim că, astfel cum s-a aratat în Raportul panelului în cauza *Russia — Traffic in Transit*, existența interesului esențial de securitate trebuie fundamentată obiectiv de existența uneia dintre situațiile prevăzute de subsecțiunile art. XXI (b).

Prin urmare, nu este suficient ca, prin aplicarea unor criterii subiective, statele să considere că există un interes esențial de securitate în protejarea securității cibernetice, ci, este necesar ca acesta să fie generat fie de (i) materiale fisionabile și derivate ale acestora, (ii) fie de traficul de arme, muniție sau de traficul bunuri și materiale necesare pentru nevoile militare sau (iii) starea de război sau urgența internațională.

Având în vedere că în domeniul tehnologiei 5G produsele și serviciile ce ar putea fi interzise nu reprezintă materiale fisionabile și derivate ale acestora, și nici o componentă a traficului de arme, muniție de alte bunuri și materiale necesare pentru nevoile militare, singura justificare ce ar putea fi invocată de către state este cea prevăzută de art. XXI (b) (iii), respectiv, starea de război sau urgența internațională.

Dar ce presupune existența unei urgențe în relațiile internaționale?

Interpretând sistematic dispozițiile art. XXI, panelul²⁸ a constatat că existența unei situații de urgență în relațiile internaționale „se referă în general la o situație de conflict armat sau conflict armat latent, de tensiune accentuată, o criză, care înglobează sau înconjoară un stat”.

În plus, pornind de la noțiunile de război, arme și materiale fisionabile, s-a stabilit²⁹ că disputele politice sau economice dintre state nu dau naștere, prin ele însele, unei stări de urgență în relațiile internaționale sensul art. XXI (b) (iii), cu excepția cazului în care disputa da naștere unor interese de apărare, militare sau de apărare a ordinii publice interne.

Anterior, o interpretare similară acestei noțiuni a fost sugerată și de doctrină³⁰, propunându-se definirea acestei sintagme ca depășind sfera unor tensiuni obișnuite între state, ce ar putea implica și un fel de amenințare militară.

Nu în ultimul rând, statele trebuie să aibă în vedere și că măsura nu poate exista decât atât timp cât urgența la nivelul relațiilor internaționale o impune, precum și că invocare excepției este subordonată respectării principiului bunei-credințe prevăzut de Convenția de la Viena privind dreptul tratatelor din 1969.

Astfel, trebuie concluzionat ca fiecare stat urmeaza sa evalueze, cu responsabilitate, în contextul implementarii tehnologiei 5G, posibilitatea invocarii excepției de securitate prin raportare la relațiile sale cu țara ale carei produse și/sau servicii ar urma sa fie restricționate din considerente de siguranța cibernetică. Doar daca se încadrează în situația prevăzută de art. XXI (b) (iii) GATT, respectiv, demonstrează starea de război sau urgența în relațiile internaționale, în accepțiunea explicată mai sus, respectivul stat poate sa aplice măsuri de restrângere sau excludere a unor comercianți.

Reluând cele expuse anterior, acesta reprezintă fundamentul obiectiv al invocării excepției, supus controlului panelului ce ar putea fi investit de statul investit cu soluționarea disputei, prin urmare, statul nu are o liberă apreciere asupra sa.

Rezulta ca singurul element asupra caruia un stat poate aprecia în mod subiectiv este proporționalitatea măsurii luate cu protejarea siguranței naționale, însă, în opinia noastră, acest pas nu poate fi parcurs decât dacă s-a verificat și confirmat existența situației de excepție de la liberul comerț prevăzute în art. XXI (b) (iii) GATT.

IV. Excepțiile generale

Potrivit art. XX GATT și art. XIV GATS, părțile pot adopta măsuri contrare regulilor GATS și GATT dacă:

- o Măsurile nu sunt aplicate într-un mod arbitrar;
- o Măsurile nu reprezintă o discriminare nejustificată;
- o Măsurile nu constituie o restricție deghizată a comerțului internațional.

Totodată, este necesară analizarea proporționalității între scopul urmărit prin aplicarea măsurilor restrictive pentru a preveni aplicarea de către statele membre a unor măsuri protecționiste sub pretextul uneia dintre excepțiile generale³¹.

Suplimentar, art. XIV GATS permite luarea unor restricții și pentru protejarea ordinii publice, însă numai în situația în care există o amenințare reală și suficient de serioasă împotriva unuia dintre interesele fundamentale ale societății³².

Prin raportul din cauza Gasoline în cazul în care este invocată o excepție generală de către un stat este necesară efectuarea unei verificări pe două paliere³³:

- într-o primă fază va fi verificată dacă măsura se încadrează în una dintre situațiile prevăzute de art. XX lit. (a) – (j) GATT sau lit. (a)–(e) GATS – pentru analiza de față putând apărea ca relevante doar excepțiile care vizează protejarea ordinii și/sau moralei publice, urmând ca, ulterior,
- în a doua fază, panelul să stabilească dacă sunt îndeplinite condițiile prevăzute de clauza introductivă a art. XX.

Procesul verificării ar fi similar, deci, cu cel descris mai sus în cadrul excepției de securitate, respectiv, nu se poate evalua existența unei situații care necesită protecția siguranței naționale decât dacă măsurile sunt confirmate a fi din categoria celor descrise în situațiile de excepție.

În funcție de motivele concrete invocate de către state pentru interzicerea sau restrângerea accesului anumitor produse și/sau servicii, urmează ca, în cadrul unei eventuale dispute, panelul să analizeze în care dintre situațiile prevăzute de art. XX lit. (a) – (j) GATT sau lit. (a)–(e) GATS, poate fi încadrată acea situație.

De principiu, doctrina arată³⁴ ca interesele de securitate națională sunt acoperite exclusiv de art. XIV bis, referitoare la excepția de securitate, din acordul GATS, nefiind admisibil ca pentru luarea unei asemenea măsuri să

fie invocate prevederile art. XIV din GATS, care, prin ordine publica s-ar referi doar la interesele sociale.

În orice caz, independent de cauza ce determina luarea masurii, este necesara, astfel cum am aratat mai sus, îndeplinirea și a condițiilor condițiile prevazute de clauza introductiva a art. XX, analizate succint în continuare.

Astfel, o masura poate fi considerata arbitrara fie (i) în situația în care aceasta trasatura reiese din chiar normele care instituie masura fie (ii) daca normele care prevad respectiva masura ar fi clare și juste, însa masura ar fi aplicata în mod arbitrar³⁵, considerându-se, spre exemplu ca inflexibilitatea și rigiditatea în aprecierea autoritaților pentru eliberarea unor licențe constituie o discriminare arbitrara³⁶.

În acest sens, revenind la situația noastră premisa, pentru a evita ca masura sa fie considerata arbitrara, statele care ar aplica restricțiile ar trebui sa instituie *criterii clare și obiective* pentru a determina în ce masura un anumit produs sau serviciu este de natura a periclita siguranța sa cibernetica.

În alte cauze, caracterul arbitrar al masurii a fost analizat în raport cu o alta condiție, respectiv aceea a unei *discriminari între doua state* aflate în situații similare, dar carora li se aplica un tratament diferit³⁷. În alta cauza, s-a apreciat ca fiind discriminatorie situația în care produsele importate erau supuse unor restricții ce nu erau aplicate și asupra produselor interne³⁸.

Totodata, masurile sunt considerate discriminatorii în situația în care nu este permisa o analiza a caracterul adecvat al programului de reglementare pentru condițiile existente în țările exportatoare respective³⁹.

S-a aratat ca pentru a fi evitata discriminarea în acest caz, este necesar ca statele, în loc sa aplice aceeași politica tuturor celorlalți membri, sa adopte o *flexibilitate care sa permita exportatorilor sa aplice politici similare* care sa conduca la rezultate comparabile⁴⁰.

Astfel, în aprecierea capacității unor produse sau servicii de a satisface masurile de securitate cibernetica, statele ar trebui sa aiba în vedere nu numai propriile standarde, ci și *regulile impuse de statul exportator* pentru furnizarea respectivelor bunuri și servicii, pentru a determina daca regulile impuse de catre exportator pot sau nu conduce la realizarea aceluiași nivel de siguranța.

Nu în ultimul rând, s-a apreciat ca o exista o restricție deghizata nu numai atunci când masura în sine este ascunsa sau neanunțata, ci și atunci când o restricție arbitrara sau discriminatorie în comerțul internațional *este luata doar formal* ca una dintre excepțiile permise de art. XX din Convenția GATT⁴¹.

De asemenea, nu trebuie omis ca *masura trebuie sa fie necesara pentru îndeplinirea scopului propus*. Astfel, standardul stabilit în jurisprudența OMC este acela cel al importanței interesului sau valorii protejate, apreciindu-se ca este mai ușor de acceptat o masura coercitiva pentru o valoare vitala⁴².

Acest standard este relevant și din perspectiva *sarcinii probei, care va reveni părții care invoca excepția generala*⁴³, sens în care va trebui sa demonstreze îndeplinirea tuturor condițiilor impuse de art. XX GATT sau art. XIV GATS.

Se accepta în practica WTO ca autorul excepției generale nu este ținut sa dovedeasca faptul ca nu exista nicio alta masura pentru atingerea scopului permis de convenții, însa, în situația în care partea adversa argumenteaza ca o alta masura, mai puțin restrictiva, ar fi de natura sa aduca la atingerea aceluiași scop, autorul excepției trebuie sa demonstreze ca masura inițial aplicata ramâne necesara, chiar și în contextul existenței acele alternative⁴⁴.

V. Concluzii

Prin urmare, în lumina jurisprudenței și a doctrinei mai sus analizate, fiecare stat va trebui să aprecieze, cu respectarea obligației de bună credință, în ce măsură există una dintre situațiile prevăzute de subsecțiunile de la art. XXI (b) GATT sau art. XIV bis (b) GATS, astfel încât o eventuală măsură de excludere sau limitare a anumitor produse sau servicii în contextul protejării securității naționale să fie justificată.

Panelul în cauza *Russia — Traffic in Transit* a confirmat că autonomia statelor de apreciere în stabilirea intereselor esențiale de securitate este limitată de cele 3 situații prevăzute de art. XXI (b) din GATT, a căror îndeplinire trebuie verificată, în prealabil.

Având în vedere că, totuși, statele membre ale Uniunii Europene nu se află într-o stare de urgență în relațiile internaționale cu vreunul dintre producătorii și furnizorii de echipamente de 5G (situații apreciate de practica WTO ca intrând în sfera excepției de securitate, alături de situațiile de război, prevăzute expres de art. XXI (b) (iii)) este dificil de susținut, în opinia noastră, o eventuală excepție de securitate.

S-ar putea aprecia, cu suficient temei, ca statele nu ar putea extinde noțiunea de interes esențial de securitate și pentru a satisface unele interese economice sau justificat de respectarea unor alte convenții internaționale iar constatarea existenței unui interes esențial de securitate ar trebui însoțită de un probatoriu minim, cu respectarea limitei impuse de art. XXI (a) GATT.

În schimb, chiar în cazul în care s-ar aprecia că securitatea cibernetică nu se încadrează în sfera protejării unui interes esențial de securitate (în sensul art. XXI GATT), ci ar constitui una dintre situațiile prevăzute de art. XIV GATS sau XX GATT – dintre care, cel mai probabil, statele s-ar putea raporta la sfera protejarea ordinii și/sau moralei publice, ar trebui să se poată justifica, în contra opiniilor doctrinare, că ordinea publică nu se referă doar la securitate socială, ci include și sfera securității cibernetice.

Este important ca statele să aprecieze asupra oportunității unei măsuri nediscriminatorii și necesare pentru atingerea scopului urmărit.

Restrângerea accesului pe o anumită piață a unor anumite produse și sau servicii, trebuie, așadar să respecte un raport de proporționalitate cu valoarea a cărei protecție se urmărește. Chiar și în contextul în care valoarea ar fi de o importanță ridicată, statele ar trebui să examineze dacă, chiar și în prezența unor măsuri alternative, mai puțin restrictive, cum ar fi obligația de a impune obținerea anumitor licențe sau limitarea parțială a accesului pe respectiva piață, ar putea justifica, în continuare, proporționalitatea, necesitatea măsurii.

1. Grupul de cooperare NIS a fost înființat prin Directiva privind securitatea rețelor și sistemelor de informații din 2016 (Directiva NIS) pentru a asigura cooperarea și schimbul de informații între Statele Membre în domeniul securității cibernetice - <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/nis-cooperation-group>

2. Disponibil la <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/cybersecurity-5g-networks-eu-toolbox-risk-mitigating-measures> (consultat la data de 04.05.2020).

3. Minuta întâlnirii comitetului este disponibilă la

https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S009-DP.aspx?language=E&CatalogueIdList=264010,258393,255051,254347,248381,241893,238363,234155,230338,228168&CurrentCatalogueIdIndex=3&FullTextHash=&HasEnglishRecord=True&HasFrenchRecord=True&HasSpanishRecord=True

4. Articolul I para. 1. și art. IX din convenția GATT.

5. Articolul II para 2 din GATS.

6. Art. XVI din Convenția GATS.

7. Art. III din GATT și art. XVII din GATS.

8. Art. XI, art. XIII din GATT și art. XVI din GATS.

9. Australia a precizat că excluderea unor companii din China nu a fost discriminatorie întrucât privea orice furnizor aflat sub controlul unui stat străin și că măsura a fost necesară pentru înlăturarea riscului de acces neautorizat la rețea – a se vedea Tania Voon și Andrew Mitchell -Australia's Huawei ban raises difficult question for the WTO în East Asia Forum, disponibil la https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3390675 (consultat la data de

04.05.2020).

10. Art. XX și art. XXI GATT și art. XIV și art. XIV bis din GATS.

11. Pentru o prezentare sintetică a practicii Organizației Mondiale a Comerțului a se vedea Shin-yi Peng „Cybersecurity Threats and the WTO National Security Exceptions” – *Journal of International Economic Law*, 2015, Oxford University Press, pag. 460.

12. Raportul panelului este disponibil pe pagina de internet a OMC: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds512_e.htm (consultat la data de 04.05.2020).

13. Comunicarea panelului învestit cu soluționarea acestei cauze disponibilă la https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds548_e.htm (consultat la data de 06.05.2020).

14. Stephan Schill & Robyn Brise – „If the State Considers”: Self-Judging clauses in International Dispute Settlement – *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, Volumul 13, 2009, pag. 97 și doctrina acolo citată.

15. *Idem* pag. 105.

16. *Idem* pag. 119.

17. Paragrafele 7.59–7.103 din Raportul panelului în cauza Russia — *Traffic in Transit (WT/DS512/R)*.

18. *Idem*, para 7.82.

19. *Idem*, para 7.98.

20. *Idem*, para 7.102.

21. *Idem*, para 7.130–7.134.

22. A se vedea și Ion Gâlea - Urgența în dreptul internațional. Justificarea urgenței în baza unor clauze în tratate, disponibil pe https://www.juridice.ro/679916/urgenta-in-dreptul-international-justificarea-urgentei-in-baza-unor-clauze-in-tratate.html#_ftn12 (consultat la data de 05.05.2020).

23. Paragrafele 7.146 și 7.92 din Raportul panelului în cauza Russia — *Traffic in Transit (WT/DS512/R)*.

24. *Idem*, para 7.130.

25. Ion Gâlea – *op. cit.*

26. Shin-yi Peng, *op.cit.* pag. 469–470.

27. *Idem*. pag. 478

28. Paragrafele 7.72 – 7.77 din Raportul panelului în cauza WT/DS512/R.

29. *Idem*.

30. Hannes L. Schloemann and Stefan Ohlhoff – „Constitutionalization” and Dispute Settlement in the WTO: National Security as an Issue of Competence publicat în *The American Journal of International Law* Vol. 93, No. 2 (Apr., 1999), pag. 446

31. Gisele Kapterian - A Critique of the WTO Jurisprudence on 'Necessity' publicată în *The International and Comparative Law Quarterly* Vol. 59, No. 1 (Jan., 2010), Cambridge University Press, pag. 127

32. Nota 5 a versiunii GATS disponibilă pe pagina de internet a Organizației Mondiale a Comerțului https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/26-gats_01_e.htm (consultat la data de 04.05.2020).

33. Raportul Panelului de Apel WT/DS2/AB/R – pagina 22, disponibil la

[https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S006.aspx?Query=\(%20wt/ds2/*\)&Language=ENGLISH&Context=FomerScriptedSearch&languageUICChanged=true#](https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S006.aspx?Query=(%20wt/ds2/*)&Language=ENGLISH&Context=FomerScriptedSearch&languageUICChanged=true#) (consultat la data de 06.05.2020).

34. Thomas Cottier, Panos Delimatsis, Nicolas F. Diebold - Article XIV GATS: General Exceptions, cu referire la cauza US Gambling, WT/DS285/AB/R, disponibil la https://www.researchgate.net/publication/228157509_Article_XIV_GATS_General_Exceptions (consultat la data de 06.05.2020).

35. Raportul panelului G.3.11.7 US — *Shrimp*, para. 160 (WT/DS58/AB/R).

36. *Idem*, para 177.

37. Raportul panelului G.3.12.11 Brazil — *Retreaded Tyres*, para. 226–228.

38. Raportul Panelului de Apel WT/DS2/AB/R

39. Raportul panelului G.3.12.3 US — *Shrimp*, para. 164–165 (WT/DS58/AB/R)

40. Raportul panelului 21.5 – *Shrimp* para 144 (WT/DS58/AB/RW)

41. Raportul Panelului de Apel WT/DS2/AB/R – pagina 23

42. Raportul panelului G.3.6.2 Korea — *Various Measures on Beef*, para. 162, precum și expunerea domnului Conf. univ. dr. Ion Gâlea din cadrul dezbaterii „Urgența în drept” – partea II – disponibilă pe <https://www.youtube.com/watch?v=GQ8TS0IHIEA&feature=youtu.be> cu referi la Thailanda – Țigari și UE – Azbest.

43. Raportul panelului G.4.3.1 US — *Gambling*, para 309–310

44. Raportul panelului G.3.3A.15 China — *Publications and Audiovisual Products*, para. 318–319 (WT/DS363/AB/R)